

Det er en stor og dejlig ære at modtage Kraka-prisen. Først var det dejligt at blive indstillet til prisen af mine kolleger på RUC – det er skønt at have kolleger, der synes, at man fortjener anerkendelse og hæder – og dernæst var det dejligt faktisk at blive udvalgt til at modtage årets Kraka-pris.

Det værk, der har givet anledning til det hele, er et kønsforsknings baseret værk, der både er teoretisk, empirisk og på sæt og vis selvbiografisk. Det selvbiografiske kommer sig af, at værket spænder over et forskningsmæssigt og erkendelsesmæssigt forløb på 30 år, fra 1980 til 2010. Det hele startede, da mine egne børn var små; jeg har nu børnebørn på samme alder som mine to døtre, da de og jeg og deres far i 1980 flyttede til Mozambique.

Bogens starttidspunkt er 1980, men baggrunden rækker 10 år længere tilbage til starten på den nye kvindebevægelse i DK 1970. Specielt her nu i dagens anledning, hvor jeg står i en dansk kvindeforskningsssammenhæng og holder takketale, føles det relevant at inddrage disse forudgående år. Det var mit engagement i denne kvindebevægelse og dens tankegods der for det første var baggrunden for mit ønske om at rejse til Mozambique; for det andet var det fornemmelsen af begrænsningerne i disse tankegange set i forhold til mine oplevelser og erfaringer fra feltarbejde i Mozambique, der nødvendiggjorde det gen-tækningsprojekt, som udgør det teoretiske forløb i den foreliggende bog.

Kvindebevægelsen i DK

1970erne var et opslugende årti. Der var kvindebevægelse alle vegne, på universiteterne, i dagliglivet, kvindekollektiver, kvindehuse, kvindeølejr. Der var nogle paroler, som specielt bed sig fast: "Det private er politisk", "Spring kammerat – den gamle verden er efter dig", "Kvinder er den halve verden", "Ingen kvindekamp uden klassekamp, ingen klassekamp uden kvindekamp", "Søstersolidaritet". Vi havde opdaget styrken ved, at kvinder stod sammen, vi havde opdaget køn som analytisk kategori. Fællesskabet var vigtigt, dels som udgangspunkt for bevidstgørelse og for indsigt i det med, at det private ikke er individuelt, men samfundsskabt og derfor politisk, og dels også for samlet handling: "Sisterhood is powerful". Søstersolidaritet var parolen på lokalt plan, og også globalt. For os at se var alle kvinder verden over i samme båd, mandemagten var universel, og det samme var undertrykkelsen af kvinder.

Organização da Mulher Moçambicana

Det var mit engagement i kvindebevægelsen, der fik mig til Mozambique. Mozambique havde netop gennemført en sejrrig guerillakrig imod den portugisiske kolonimagt, som i 1975 var blevet tvunget til at pakke sammen. Landet var nu ledet af befrielsesbevægelsen Frelimo, og Frelimos leder, Mozambiques præsident Samora

Machel, gik aktivt ind for kvindernes befrielse. Han havde selv i 1973 udtalt følgende: "Kvindernes befrielse er en nødvendighed for revolutionen, en garanti for dens fortsættelse og en betingelse for dens sejr." Tænk, at arbejde i et land, hvor Præsidenten kunne tale på denne måde om kvinder!

Jeg fik arbejde i den nationale kvindeorganisation, OMM – Organização da Mulher Moçambicana. Baggrunden for min ansættelse var, at kvindeorganisationen af Partiet havde fået besked om at arrangere en ekstraordinær konference til diskussion af 'kvinders sociale problemer'. I denne forbindelse skulle der indsamles oplysninger fra hele landet om kvindernes situation – familieforhold, ægteskabsformer, sæder og skikke osv. Mozambique er et stort land og meget forskelligt fra syd til nord, men der var på nationalt plan kun højst begrænset viden om disse forhold. I modsætning til de tidligere engelske kolonier, som var blevet grundigt undersøgt på kryds og tværs af britiske antropologer, var Mozambique antropologisk betragtet uudforsket land. Spredte rejseskildringer og rapporter fra missionærer udgjorde ved uafhængigheden det meste af vidensgrundlaget.

OMMs politik var fastsat af Partiet Frelimo og havde kvindefrigørelse og kønsligestilling som mål. Der var en stærkt kritisk holdning til sæd og skik, traditioner og ritualer i de gamle bondesamfund. Frelimos politiske projekt var et moderniseringsprojekt, efter sovjetisk model med en stort statslig sektor og omlægning af små familielandbrug til store statsfarme, hvor de tidligere bønder m/k skulle blive lønarbejdere. Gammel sæd og skik blev betragtet som dødvægt, der burde afskaffes jo før des bedre. Kvindefrigørelse blev set som en del af moderniteten mens de gamle bondesamfund blev betragtede som kvindeundertrykkende og patriarkalske.

Denne analyse fulgte i store træk den socialistiske kvindeemancipationsteori, som jeg kendte hjemmefra, og som også var en del af grundlaget for vores egen kvindebevægelse: vejen til kvinders befrielse går gennem lønarbejdet og økonomisk uafhængighed af mænd. Kvinder skal ud på arbejdsmarkedet, og samtidig skal arbejdsmarkedet ændres, jvf parolen med ingen kvindekamp uden klassekamp og omvendt.

Vendepunktet i Cabo Delgado

Det var sådan, jeg troede, verden hang sammen. Indtil jeg i 1982 blev sendt til Mozambiques nordligste provins, Cabo Delgado. Befrielseskrigen var startet i Cabo Delgado, her havde de 'befriede områder' været størst og flest. Kvinderne havde deltaget aktivt i guerillakrigen, og Frelimo/OMM ville nu gerne vide om og hvordan denne deltagelse havde ændret kvindernes sociale situation.

Rejsen til Cabo Delgado blev et vendepunkt, for mit arbejde i Mozambique og for mit kønsforskningsarbejde i det hele taget. Det viste sig nemlig, at disse kvinder i Cabo Delgado, som ganske rigtigt alle sammen havde deltaget i krigen mod portugiserne på lige fod med mænd og som derfor ifølge OMMs teori og forventninger skulle gå i spidsen for Frelimos og OMMs kvindeemancipationsprojekt – det viste sig, at disse politisk bevidste og velformulerede kvinder slet ikke havde lyst til at afskaffe al gammel sæd og skik, og at de af samme grund var meget kritiske overfor OMM/Frelimo. Striden handlede ikke mindst om de kvindelige initieringsritualer. Disse ritualer var i OMMs og Frelimos øjne højdepunktet af kvindeundertrykkelse og umyndiggørelse af kvinder – men kvinderne i Cabo Delgado insisterede på at blive ved med at praktisere deres ritualer.

Hvordan kunne dette nu hænge sammen? Hvordan kunne disse politisk skarpe og velformulerede kvinder gå ind for sådanne angiveligt kvindeundertrykkende ritualer? Uanset hvordan jeg vendte og drejede mine data kom jeg til samme resultat: at de begreber og den teori, som jeg indtil da havde benyttet mig af, viste sig ganske utilstrækkelig i forhold til at sætte data fra interviews med kvinderne her i Cabo Delgado på begreb.

Det var altså nødvendigt at tænke nyt. Jeg forsøgte med en anden tolkning af initieringsritualerne – at de måske var vigtige elementer til gensidig styrkelse af kvindefællesskabet i den vanskelige situation efter befrielseskrigens ophør, under det nye Frelimo-regime som trods Præsidentens fine taler var klart baseret på mændenes magt. Jeg forsøgte også at få OMM til at se sagen på andre måder, at lytte mere til deres egen basis – til kvinderne på landet og i byerne i Mozambique – og mindre til mændene i Partiet. Men jeg kom ingen vegne med dét projekt. Heller ikke efter at den landsomfattende kampagne til forberedelse af OMM konferencen rigtigt kom igang, i 1983-1984, med hundredvis af offentlige møder over hele landet til åben diskussion af både initieringsritualer og familie- og ægteskabsformer som brudepris og polygami. Mange af de ting, som jeg havde lagt mærke til i Cabo Delgado, herunder et kvinde/mand magtforhold som ikke kunne fyldestgørende beskrives ud fra en for-forståelse af kvindeundertrykkelse i de såkaldt traditionelle samfund, blev her bekræftet. Men hverken OMM eller Partiet ønskede at lytte. Ved selve konferencen mødte Frelimos centralkomité talstærkt op, og sørgede for, at kvinderne ikke begyndte at stille spørgsmålstejn ved Partiets analyse.

Jeg har senere måttet konstatere, at til trods for de politisk og økonomisk meget forskellige regimer, som i løbet af de seneste 50 år har haft magten i Mozambique – først portugisisk kolonistyre; så Frelimo-socialisme, og derpå, fra slutningen af 1980'erne og frem, en neo-liberal økonomisk politik efter Verdensbankens opskrift – og til trods for de ofte drastiske ændringer fra det ene regime til det næste, så har

måden at tænke kvindepolitik på ikke ændret sig noget videre. Det hele har været – og er – moderniseringsprojekter, hvad kønsaspekter angår baseret på den samme for- forståelse af mandemagt og kvindeundertrykkelse: *the universal subordination of women* – sådan som vi også selv så den i kvindebevægelsens første tid.

Rejsen til Cabo Delgado lærte mig, at kønsrelationer måske ikke altid og overalt hænger sådan sammen.

Post-kolonial afrikansk feministisk forskning

Det var først i slutningen af 1990erne, at jeg fik mulighed for at vende tilbage til det nordlige Mozambique, med henblik på at finde ud af mere om kvindernes liv, og ikke mindst om deres initieringsritualer. Det gik op for mig, at kvinder spiller en ret stor rolle i det nordlige Mozambique (hvor langt størstedelen af befolkningen tilhører matrilineære grupper); fx er der ofte dobbelt lederskab af en slægtsskabsgruppe eller klan: den mandlige leder er ham, der står frem, når der kommer besøg fra offentlige instanser; han tager sig af det, der almindeligvis opfattes som 'politik'. Den kvindelige leder – som altid er der, ifølge mine informanter – tager sig hovedsageligt af andre ting: forbindelserne til de afdøde medlemmer af familien, relationerne i det hele taget til den usynlige verden. Disse relationer er vigtige; dette er tilfældet overalt i Mozambique, også i byerne- men naturligvis i udpræget grad i bondesamfundene på landet – også selv om man måske ikke snakker så meget om det, især ikke når der er vesterlændinge til stede.

Det var i denne anden feltarbejdsperiode fra 1998 og frem ikke svært at få data fra kvindelige initieringsritualer i kassen. Jeg var nu på feltarbejde som uafhængig forsker, ikke mere som udsendt af OMM, og desuden var Partiet i denne periode mere afslappet i forhold til diverse gamle skikke. Det svære var at finde en indfaldsvinkel til analyse af disse ritualer, som kunne sætte dem på begreb på en passende måde, og også sætte dem ind i en større forståelse af fleksible og mangefacetterede magtforhold mellem mænd og kvinder.

Netop på dette punkt fik jeg meget ud af at læse og diskutere med Afrikanske post-koloniale forskere. Jeg fandt her en kritik af vestlig kønsforskningstænkning, som på mange måder understøttede min egen, og som derfor kunne styrke mig i min fornemmelse af at være på rette spor. Disse afrikanske kønsforskere er også inde på kritik af for-forståelser angående at altid allerede eksisterende undertrykkelsesforhold mellem mænd og kvinder, ligesom de er kritiske overfor overhovedet at tage mand/ kvinde to-deligen for givet, eller at anse køn for altid afgørende kategori. Afrikanske samfund er fulde af hierarkier, javel – men ofte er aldershierarkier langt vigtigere end køn. Fra og med kolonisering og mission er køn *blevet gjort til* en vigtig kategori, lyder det fra disse forskere. Stort set alle tidlige skriftlige kilder om Afrikanske samfund

stammer fra Europæiske rejsende, missionærer og antropologer. Disse har alle været kristne hvide mænd, som har fortolket de afrikanske samfund ud fra deres egen erfaringshorisont, dvs de har udsat de pågældende samfundsforhold for en *patriarkaliserende* fortolkning. Budskabet fra disse post-koloniale forskere er derfor – blandt andet – at det er vigtigt for en forsker også at se kritisk på sig selv – at være i stand til at analysere hvilke mere eller mindre u-erkendte for-forståelser, som man selv som forsker bærer rundt på.

Bogens undertitel: *Re-thinking gender in Africa* refererer til den teoretiske rejse, som jeg som forsker har foretaget i løbet af disse 30 år, sideløbende med rejser frem og tilbage til Mozambique. Dét, at bogen handler om Mozambique kan umiddelbart, i en dansk kønsforskningssammenhæng, virke eksotisk og specielt. Men for mig handler den også meget om måder at tænke kønsforskning på. Det post-koloniale blik synliggør en etnocentrisk bias i megen vestlig forskning, inklusive kønsforskning, som det er vigtigt at være opmærksom på.

Det er kun udefra set, at bogen handler om Afrika. Indefra set handler den om tænkning angående køn. Om måder at tænke køn på, som har relevans også i danske kønsforskningssammenhænge. Jeg er derfor særligt glad for at få netop denne pris, KRAKA prisen, den danske kønsforskningss pris for netop denne bog. Så TAK, endnu engang.

Signe Arnfred.